

Tuotantokulttuurien ja tekijyyden tutkimus tapana tehdä näkyväksi elokuvien feministisen uudelleen kuvittelun potentiaalia

Saara Tuusa

Suomessa tehdään tällä hetkellä niin kaupallisesti kuin taiteellisestikin varteenotettavia elokuvia, joiden maailmankuva on feministinen. Vuoden 2025 Jussi-gaalassa eniten ehdokkuuksia keräsivät *Myrskyluodon Maija* (2024) ja *Sebastian* (2024). Tiina Lymin ohjaama ja käsikirjoittama *Myrskyluodon Maija* tarkentaa olemassaolostaan ja oikeuksistaan taistelevan Maijan (Amanda Jansson) näkökulmaan 1800-luvun syrjäisessä Ahvenanmaan saaristossa. Elokuva oli ylivoimaisesti vuoden katsotuin Suomessa. *Sebastian* sen sijaan on suomalaisbrittiläinen yhteistuotanto, jonka on ohjannut ja käsikirjoittanut Lontoossa asuva Mikko Mäkelä. Elokuvassa parikymppinen Max (Ruaridh Mollica) etsii itseään ja kirjailijan ääntään miesten välisen seksityön kautta. Eletään nykypäivän yhdenvertaistuneemmassa, mutta hyperindividualisessa maailmassa, jossa identiteettejä tietoisesti rakennetaan ja hyödynnetään. Elokuva sai ensi-iltansa Sundancessa, joka on Yhdysvaltojen merkittävin indie-elokuvien festivaali.

Näiden elokuvien saattaminen valkokankaalle on ollut pitkälti ohjaaja-käsikirjoittajien näkemyksen ja osaamisen varassa. Pelkkä sinnikkyyys ei kuitenkaan riitä. Elokuvien potentiaali on tunnistettu, ja niitä on tuettu julkisin varoin. Elokuvakulttuurin moninaisuuden lisääminen onkin ollut elokuvan julkisen tuen merkittävimmän jakajan, Suomen elokuvasäätiön, strateginen tavoite (SES 2025a). Tämä

on linjassa eurooppalaisen kehityksen kanssa. Transnationaalisessa ja digitaalisessa elokuvakulttuurissa menestyvät mikrotason paikantuneet tarinat, joilla on universaalia kaikupohjaa (ks. esim. Sand 2019, 22).

Elokuvatutkija Janet Staigerin (2003, 27) mukaan 1970-luvulla feminististen elokuvateoreetikkojen hälytyskellot soivat, sillä tekijä julistettiin bartheilaisessa hengessä kuoliaaksi juuri kun tekijän paikalle saattoi nousta henkilö marginalisoidusta positioista. Nykytilanteessa on jotain samaa. Nyt kun moninaisemmat tekijät ja tarinat ovat päässeet apajille, on elokuvan julkinen rahoitus kriisiytynyt. Elokuvasäätiön mukaan sen tukivarat ovat laskeneet 16 prosenttia vuodesta 2012 samalla kun tuotantokustannukset ovat nousseet (SES 2025b). Laajemmassa kuvassa ei kyse siltikään ole viimeaikaisista kurjituksista. Kuten taiteen tutkijat Eliza Steinbock, Bram Ieven ja Marijke de Valck (2020, 1) kirjoittavat, taide maailma on 1970-luvulta eteenpäin systemaattisesti rapautunut – ja rapautettu – uusliberaalien poliittisten ja taloudellisten uudistusten myötä.

Jos haluamme, että tämä hetki ei jää historiaan kotimaisen elokuvakulttuurin feministisenä lakipisteenä, täytyy meidän kyetä perustelemaan paitsi elokuvien katsomisen myös niiden tekemisen inhimillistä merkitystä. Tätä voi tehdä näkyväksi tutkimustieto. Tässä katsauksessa tuon esiin viimeaikaista tiedontuotantoa kotimaisen elokuva-alan

rakenteellisesta syrjinnästä ja sitä vastustavista voimista, mikä tekee näkyväksi elokuvien feministisen uudelleen kuvittelun potentiaalia.

Feministinen tiedontuotanto elokuvantekemisestä luo pohjan rakenteellisen syrjinnän hahmottamiselle

#MeToo-liike laajensi keskustelun elokuvakulttuurin syrjivistä rakenteista elokuvien representaatiosta kohti tekijyyttä ja tekemisen kulttuureja. Suomessa keskeinen toimija oli ohjaaja-näyttelijä Heidi Lindén (2018), joka työryhmineen kokosi yhteen yli 150 elokuva-alalla työskentelevän naisen kokemuksia seksuaalisesta häirinnästä sekä siitä pelon ja vaientamisen ilmapiiristä, joka kampanjan ympärille syntyi. Kampanjan jalanjäljissä syntyivät tekijyyden ja representaation välisiä kytköksiä tutkailevat esseistiset teokset: Jaana Semerin ja Leena Virtasen (2023) *Neitoperhot ja pahanhautojat: naiset tekevät elokuvia* sekä näyttelijä-käsikirjoittaja Noora Dadun (2024) *Roolitus*. Näistä ensimmäinen pohjaa naistekijöiden haastatteluihin ja kirjoittajien omakohtaisiin kokemuksiin kriitikoina ja elokuvan ystävinä. Tekijälähtöinen *Roolitus* taas purkaa näyttämö- ja elokuvataiteen normittavaa roolituskulttuuria, joka heijastuu teosten sisältöihin. Teos valottaa syrjivien ja kolonialististen rakenteiden syntyhistoriaa ja tarjoaa konkreettisia työkaluja kohti moninaisempaa tarinankerrontaa.

Naisten asemaa elokuva-alalla maailmanlaajuisesti valottavassa tieteellisessä kokoelmateoksessa *Women in the International Film Industry: Policy, Practice, Power* (2020) on mukana tutkija Tarja Savolaisen luku, joka antaa kattavan kuvan suomalaisen elokuva-alan sukupuolittuneisuudesta. Muutamaa vuotta aiemmin ilmestyi niin ikään Savolaisen (2017) kulttuuripoliittinen selvitys, jonka mukaan naisten ohjaamille elokuville ja naispuolisille elokuvataiteilijoille ohjautui julkisesta rahasta vain noin neljännes. Taija Roihan, Pauli Rautiaisen ja Kaija Rensujeffin kulttuuripoliittinen selvitys *Taiteilijan asema ja sukupuoli* (2015) taas tarkastelee yleisesti taiteilijoiden työmarkkina-asemaa ja työmarkkina-aseman mukaista tulotasoa sukupuolen, iän ja asuinpaikan näkökulmasta. Selvitys vahvistaa, että taidealan naisistumisesta huolimatta miespuoliset taiteilijat ansaitsevat enemmän kuin naistaiteilijat,

työmarkkina-asemasta riippumatta. Nämä tutkimukset ja selvitykset osoittavat, että sukupuolella on erityisiä kerrannaisvaikutuksia elokuva-alalla, jossa työ- ja toimintakulttuuri on yleisesti ottaenkin raadollinen. Työterveyslaitoksen kyselyssä ilmeni, että lähes kaksi kolmesta alalla työskentelevistä oireilee psyykkisesti (TTL 2024).

Suomalaisen elokuva-alan syrjiviä ja sukupuolittuneita rakenteita on kartoitettu myös laadullisen tutkimuksen avulla. Näissä julkaisuissa tarkennetaan kohti elokuvantekemisen kulttuurin ja elokuvien representaatioiden välisiä kytköksiä. Aalto-yliopistolla toteutettiin *Pieni aihe* -työryhmän aineistonkeruu, jossa 40 naispuolista alan ammattilaista kertoi kokemuksistaan elokuvan ja television kehittelyprosesseissa ja rahoitusneuvotteluissa. Julkaisun mukaan sekä heidän teoksiinsa että heihin itseensä oli kohdistunut toistuvasti sukupuoliperustaista arviointia, vähättelyä ja halventavaa puhetta (Talvio 2020). Saman aineiston pohjalta ilmestyi *Journal of Scandinavian Cineman* pohjoismaisen elokuvakulttuurin sukupuolittuneita rakenteita tutkivassa erikoisnumerossa tutkimusartikkeli, jonka mukaan naisten kohtaama syrjintä, epäasiallinen kohtelu ja sukupuolittunut psykologinen ja taloudellinen väkivalta rajoitti merkittävästi heidän mahdollisuuksiaan työskennellä elokuva-alalla ja siten uhkasi tasa-arvoista ja moninaista elokuvakulttuuria (Maskulin & Talvio 2022). Mainituissa erikoisnumerossa julkaistiin myös Kirsi Reinolan (2022) tutkimusartikkeli, joka analysoi naisiin kohdistuvaa väkivaltaa sisältäviä kohtauksia suhteessa elokuvantekijöiden ja -rahoittajien haastattelu- ja kyselyaineistoihin. Reinolan (2022, 195–196) mukaan tutkimuksen painavin löydös oli hiljaisuus: keskeiset päätöksentekijät kieltäytyivät osallistumasta tutkimukseen. Tämä näkyi siinä, että tutkimukseen osallistuneet pyrkivät häivyttämään vastauksissaan sekä päätöksentekijää että hetkeä, jolloin päätös sisällyttää naisiin kohdistuvaa väkivaltaa tehtiin.

Taiteellinen tutkimus ja osallistuva havainnointi feministisinä metodologioina

Keskeisiä aineistonhankinnan menetelmiä ovat edellä mainituissa tutkimuksissa ja selvityksissä olleet haastattelut ja kyselyt. Elokuvatutkija Maria Janssonin ja kollegoiden (2020) mukaan haastat-

teluihin pohjaava työ kertoo kuitenkin enemmän sisäistetyistä rakenteista ja arvottamisen tavoista kuin itse toimintakulttuurista. Tuotantokulttuurien tutkimus pyrkiikin täydentämään ymmärrystä osallistuvan havainnoinnin avulla. Alan tutkimuksen pioneiri John T. Caldwell (2008, 1–2) määrittelee tuotantokulttuurin paikalliseksi mikrotason sosiaaliseksi yhteisöksi, joka muodostuu elokuvanteon ympärille. Alan toinen keskeinen vaikuttaja Miranda Banks (2018, 157) on kutsunut tuotantokulttuurien tutkimusta lähtökohtaisesti feministiseksi, sillä se tutkii paikantuneita valta-asetelmia. Banks ja Caldwell tutkivat Hollywoodia.

Eurooppalaista tuotantokulttuurien tutkimusta kokoa yhtein Petr Szczepanikin ja Patrick Vonderaun toimittama teos *Behind the Screen: Inside European Production Cultures* (2013). Tanskalainen Eva Novrup Redvall (2022) puolestaan kartoittaa pohjoismaisen tuotantokulttuurin tutkimuksen tilannetta. Suomessa tutkimusta on tehty television puolella: Jenni Hokka (2024) tutkii tuotantokulttuuria transmediaalisessa ympäristössä Ylen *Uusi Päivä* -tv-sarjan tuotannossa, ja Tiina Rautakorpi (2024) tarkastelee ammatillisen autonomian mahdollisuuksia yhteistuotannollisessa Ylen *Moves Like Summeri* -kampanjassa.

Antropologinen elokuvan tutkimus tarkastelee elokuvaa laajemmin elettyinä kokemuksena. Lotte Hoekin (2016) katsaus antaa hyvän yleiskuvan siitä, millaisia tuoreita näkökulmia tekijyyteen tämä kansainvälisesti kasvava tutkimuskenttä voi tuottaa. Iisa Arvelinin (2024) opinnäytetyö on parhaan tietoni mukaan ainoa elokuvan tekemistä antropologisesti tutkinut julkaisu Suomessa. Oma tekeillä oleva väitöskirjatutkimukseni liittyy elokuva-antropologian perinteeseen. Siinä tarkastelen kolmen tapaustutkimuksen kautta ohjaaja-käsikirjoittajan roolia elokuvissa, jotka käsittelevät marginalisoituja sosiaalisia ryhmiä. Tutkimukseni kohde-elokuvina ovat *Sebastian* (2024, Mikko Mäkelä), *Parvet* (2024, Hannaleena Hauru ja Katja Gauriloff) ja *Valitut* (2025, Jon Blåhed).

Elettyä kokemusta hyödyntää myös tekijälähtöinen taiteellinen tutkimus, jota edustavat esimerkiksi Hannaleena Haurun (2023) opinnäyte sekä Susanna Helken ja Essi Viitasen toimittama *Repeämän kuvat: Dokumentaarinen elokuva ja hyvinvointivaltion murtumia* (2022). Haurun opinnäyte tutkii Dadun *Roolituksen* tapaan sitä, miten perinteiset

elokuvan tekoprosessit toisintavat yhteiskunnan syrjiviä rakenteita ja representaatioita. Helken ja Viitasen kokoelmateoksessa taas pohditaan dokumenttielokuvan mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun tekijäteorian ja taiteellisen tutkimuksen keinoin. Myös tuottajana toimivan Aalto-yliopiston väitöskirjatutkijan Danai Anagnostoun *Popular Inquiry* -lehdessä julkaistu essee (2019) kuvaa elokuva-alan seksistisiä, rasistisia ja luokkaisuavia rakenteita omakohtaisen kokemuksen kautta. Taiteellinen tutkimustyö valottaa elokuvan toimintamekanismeja ja antaa usein myös rakenteiden muuttamiseen konkreettisia työkaluja.

Tuotantokulttuurien ja tekijyyden tutkimus tukee muutoksessa olevaa elokuvakulttuuria, sillä se tuottaa tietoa elokuvantekemisen merkityksestä inhimillisenä toimintana ja tekee sen arvonluonnin mekanismeja läpinäkyviksi. Sekä makro- että mikrotason tiedontuotanto luovat tietoa siitä, miten elokuvien tekemisen kulttuurit voivat toisaalta estää ja toisaalta tuottaa feministisen uudelleen kuvittelun potentiaalia niin elokuvantekijöiden omissa elämissä kuin valkokankaiden kautta myös julkisessa kulttuurissa. Elokuvaa feministisen uudelleen kuvittelun välineenä on teoretisoinut muun muassa Teresa De Lauretis (1987). Hänen mukaansa esimerkiksi naisten tekemät elokuvat voivat toimia sosiaalisina teknologioina, jotka tuottavat yhteiskunnallista feminismiä. Tuotantokulttuurien tutkimuksen näkökulmasta tämä tarkoittaa feministisen ajattelun heräämistä ja kehittelyä niin elokuvantekijöiden eleyssä kokemuksessa kuin valkokankaalla ja sen kautta myös julkisessa kulttuurissa.

Lopuksi

Kuten tästä katsauksesta on käynyt ilmi, kotimainen feministinen tiedontuotanto on keskittynyt etenkin naiskysymykseen jättäen muut rakenteellisen syrjinnän muodot vähemmälle huomiolle. Tämä johtuu etenkin tiedontuotannon luonteesta, sillä makrotason tutkimuksessa aineistoa pyritään käsittelemään ylätasoisesti ja yhden linssin läpi kerrallaan. Tuotantokulttuurien tutkimuksen paikantunut ja mikrososiaalinen luonne taas mahdollistaa intersektionaalisen analyysin. Tämä on tärkeää, jotta feministisen uudelleen kuvittelun mahdollisuudet ja esteet kotimaisen elokuvan kentällä voidaan

tehdä näkyväksi mahdollisimman monijakoisesti ja yhdenvertaisuusperiaatetta kunnioittaen. Elokuvantekemisen ja -tekijyyden tutkimuksen kentän vahvistamiseksi on nähdäkseni ensisijaisen tärkeää, että tieteellisen tiedon ja taiteellisen työn välistä kuita kavennetaan.

Saara Tuusan tutkimus sijoittuu feministisen (elokuva) teorian, tuotantokulttuurien tutkimuksen, elokuvan antropologian ja elokuvan fenomenologian risteykseen. Hänen väitöskirjatyönsä tutkii elokuvatekijöiden problematiikkaa voimakkaasti ohjaaja-käsikirjoittajaan henkilöityneenä mutta samalla yhteistyöhön ja vahvoihin tuotantorakenteisiin nojaavana taiteellisenä toimintana.

Kirjallisuus

Anagnostou, Danai (2019) To Address Femininity via Studying Below-the-Line Film Labour Practices. *Popular Inquiry: Journal of Kitsch, Camp and Mass Culture* 2019:2, 52–59.

Arvelin, Iisa (2024) *Antropologinen katse suomalaiseen elokuva-alaan: elokuva-alan liminaalisuus ja elokuvan arvon luominen elokuvantekijöiden näkökulmasta*. Maisterintutkielma. Helsingin yliopisto.

Banks, Miranda (2018) Production Studies. *Feminist Media Histories* 4:2, 157–161.

Caldwell, John T. (2008) *Production Culture: Industrial Reflexivity and Critical Practice in Film and Television*. Durham: Duke University Press.

Dadu, Noora (2024) *Roolitus*. Helsinki: Vastapaino.

De Lauretis, Teresa (1987) Rethinking Women's Cinema. Aesthetics And Feminist Theory. Teoksessa *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film, and Fiction*. Bloomington: Indiana University Press.

Hauru, Hannaleena (2023) *Collaborative Dramaturgies in Filmmaking*. Maisterin opinnäytetyö. Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu.

Helke, Susanna & Viitanen, Essi (toim.) (2022) *Repeämän kuvat. Dokumentaarinen elokuva ja hyvinvointivaltion murtumia*. Helsinki: Aalto ARTS Books.

Hoek, Lotte (2016) Revelations in the Anthropology of Cinema. *Anthropology of This Century* 16. <http://aotcpress.com/articles/revelations-anthropology-cinema/> (haettu 21.04.2025).

Hokka, Jenni (2024) Monialustaisen sisällöntuotannon aiheuttamat jännitteet tuotantokulttuurissa: tapaus *Uusi päivä*. *Lähikuva* 37:1, 55–72.

Jansson, Maria, Papadopoulou, Frantzeska, Stigsdotter, Ingrid & Wallenberg, Louise (2020) Studying Women in Swedish Film Production: Methodological Considerations. *Journal of Scandinavian Cinema* 10:2, 207–14.

Lindén, Heidi (2018) *#Metoo-vallankumous: miten hiljaisuus rikottiin?* Helsinki: Like.

Maskulin, Nina & Talvio, Raija (2022) Poker Faces and Smooth Operators: The Social Space for Women Professionals in the Finnish Screen Industry in Financing Negotiations. *Journal of Scandinavian Cinema* 12:2, 145–64.

Rautkorpi, Tiina (2024) Yhteisluominen oppimisen muotona Yleisradion nuorten tuotannossa. *Lähikuva* 37:1, 73–93.

Redvall, Eva Novrup (2020) Nordic Production Studies at the Edge of the 2020s. *Journal of Scandinavian Cinema* 10:2, 93–100.

Reinola, Kirsi (2022) Violence Against Women in Contemporary Finnish Audio-Visual Fiction: The Decision-Making Process. *Journal of Scandinavian Cinema* 12:2, 187–200.

Roiha, Taija, Rautiainen, Pauli & Rensujeff, Kaija (2015) *Taitelijan asema ja sukupuoli*. Cuporen verkkojulkaisuja 31. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/taiteilijanasemajasukupuoli_v09.pdf (haettu 22.10.2025).

Sand, Stine Agnete (2019) *Small Places, Universal Stories: Diversity, Film Policy and the Geographical Dimension of Filmmaking*. *Nordic Journal of Cultural Policy* 22:1, 8–25.

Savolainen, Tarja (2017) *Sukupuolten tasa-arvo elokuvatuotannossa: julkisen rahoituksen jakautuminen*. Cuporen verkkojulkaisuja 43. Helsinki: Kulttuuripoliittikan tutkimuskeskus Cupore. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2017/sukupuolten_tasa_arvo_elokuvatuotannossa.pdf (haettu 22.10.2025).

-- (2020) *To Change or Not to Change? Women and Gender Equality in the Finnish Film Industry*. Teoksessa Liddy, Susan (toim.) *Women in the International Film Industry: Policy, Practice, Power*. Lontoo: Palgrave Macmillan, 131–48.

Semer, Jaana & Virtanen, Leena (2023) *Neitoperhot ja pahanhautojat: naiset tekevät elokuvia*. Helsinki: Atena.

Suomen Elokuvasäätiö SES (2025a) *Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo*. <https://www.ses.fi/tietoa-elokuva-alasta/vastuullisuus/#yhdenvertaisuus> (haettu 1.10.2025).

Suomen elokuväsäätiö SES (2025b) *Vaikuttaminen*. <https://www.ses.fi/vaikuttaminen/> (haettu 21.04.2025).

Staiger, Janet (2003) *Authorship Approaches*. Teoksessa Staiger, Janet & Gerstner, David A. (toim.) *Authorship and Film*. Boca Raton: Taylor and Francis, 27–57.

Steinbock, Eliza, Ieven, Bram & de Valck, Marjike (toim.) (2020) *Art and Activism in the Age of Systemic Crisis: Aesthetic Resilience*. Oxford: Taylor & Francis Group.

Szczepanik, Petr & Vonderau, Patrick (2013) *Behind the Screen: Inside European Production Cultures*. New York: Palgrave Macmillan.

Talvio, Raija (2020) *Pieni aihe – naistekijät elokuvan rahoitusneuvotteluissa*. Aalto-yliopiston julkaisusarja TAIDE + MUOTOILU + ARKKITEHTUURI 5/2020.

Työterveyslaitos TTL (2024) *Lähes kaksi kolmesta oireilee psyykkisesti elokuva- ja tv-alalla*. <https://www.ttl.fi/ajankohtaista/tiedote/lahes-kaksi-kolmesta-oireilee-psykykkisesti-elokuva-ja-tv-alalla> (haettu 21.04.2025).